

Continuity of Ancient Iranian Structures in Semnani

Hossein Razavian^{1*} & **Shahram Naghshbandi²**

1: Associate Professor, Linguistics, Semnan University, Semnan, Iran (Corresponding Author): razavian@semnan.ac.ir

2: Associate Professor, Linguistics, Semnan University, Semnan, Iran: naghshbandi@semnan.ac.ir

Abstract: This study aims to identify and analyze the remnants of Ancient Iranian languages in Semnani across three levels: phonological, morphological, and syntactic. The research is descriptive-analytical in nature and adopts a historical-comparative approach. Data were collected through bibliographic sources (including historical and research texts related to Iranian languages) and fieldwork (semi-structured interviews with 20 native Semnani speakers aged 50–85). Data analysis was conducted using the comparative historical method within the framework of structural linguistics. Findings indicate that Semnani preserves a significant number of archaic Iranian features that have been lost in Standard Persian. At the phonological level, the retention of final vowels is notable. Morphologically, the preservation of grammatical gender, traces of a case system, and verb conjugation based on ancient roots are observed. Syntactically, ergative constructions in past tense sentences, SOV word order, and subject-verb agreement are among the most prominent retained features. These results demonstrate that Semnani, as a conservative dialect, plays a key role in reconstructing the intermediate stages of Iranian language evolution and can be regarded as a transitional link between the ancient and modern periods. Beyond enriching historical linguistic studies of Iranian languages, this research underscores the urgent need for documentation and preservation of this language as an endangered linguistic heritage.

Keywords: Semnani, Ancient Iranian languages, phonology, morphology, syntax, historical linguistics.

- H. Razavian; Sh. Naghshbandi (2026). "Continuity of Ancient Iranian Structures in Semnani". Semnan University: *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*. 17(44). 39-66.

Doi: [10.22075/jlrs.2026.41273.2883](https://doi.org/10.22075/jlrs.2026.41273.2883)

1. Introduction

Semnani is one of the most conservative Iranian languages spoken in Semnan Province, Iran. Owing to its relative geographical and social isolation, it has preserved numerous linguistic characteristics that disappeared from Standard Persian during the historical evolution of Iranian languages. Consequently, Semnani occupies a unique position within the Northwestern Iranian language group and provides valuable evidence for reconstructing the intermediate stages between Old, Middle, and Modern Iranian languages.

Historical linguistics has long recognized the importance of Iranian dialects in tracing language change and explaining the development of Persian. Nevertheless, previous studies have generally concentrated on isolated phonological, lexical, or grammatical features of Semnani. A comprehensive investigation examining the continuity of ancient Iranian structures simultaneously at the phonological, morphological, and syntactic levels has remained absent. The present study addresses this gap by identifying the linguistic features preserved in Semnani and evaluating their historical significance.

The principal objective of this research is to determine which phonological, morphological, and syntactic structures in Semnani can be regarded as direct continuations or historically modified forms of Old Iranian linguistic structures. By doing so, the study contributes to the reconstruction of Iranian language history while emphasizing the necessity of documenting this endangered linguistic heritage.

2. Literature Review

Research on Iranian historical linguistics has a long tradition. Among the pioneering studies of the last two centuries are those of Bartholomae (1904), Christensen. (1915), Henning (1958), and Oranskij (1960, 1963), whose comparative investigations laid the foundation for the classification and historical reconstruction of the Iranian language family. Their work has greatly contributed to our understanding of the relationships among Old Iranian, Middle Iranian, and Modern Iranian languages.

The present study is theoretically grounded in the principles of historical-comparative linguistics as articulated by Campbell (2013) and Hock and Joseph (2009), together with the concept of linguistic continuity. Historical-comparative linguistics assumes that systematic correspondences among related languages reflect inherited developments rather than accidental similarities, providing the methodological basis for identifying retained features, distinguishing linguistic retention from innovation, and explaining language change through systematic comparison. This approach is complemented by structural linguistics, which examines the internal organization of contemporary language before historical comparison. Together, these perspectives provide a robust framework for evaluating the continuity and transformation of ancient Iranian phonological, morphological, and syntactic structures preserved in Semnani.

Within Iran, significant contributions to the historical study of Iranian languages have been made by Sadeghi (1978) and Rezaei Baghbidi (2010, 2020). More specifically, studies by Majidi (1980), and Pazhom Shariati (2011) have documented important phonological, morphological, and syntactic characteristics

of Semnani. These studies demonstrate that Semnani preserves numerous archaic features that have disappeared from Standard Persian. However, most previous research has focused on individual linguistic domains, whereas a comprehensive analysis integrating phonological, morphological, and syntactic evidence for the continuity of Ancient Iranian structures has remained limited.

3. Methodology

This study is basic research employing a descriptive-analytical design within a historical-comparative framework. Data were collected from two principal sources. The first consisted of documentary materials, including grammars, dictionaries, historical studies, and previous research concerning Iranian languages and Semnani. The second comprised fieldwork involving semi-structured interviews and natural speech recordings from twenty native Semnani speakers (12 men and 8 women) aged between 50 and 85 years from different districts of Semnan.

The collected linguistic data were compared with documented forms from Old Persian, Avestan, and Middle Parthian using the comparative historical method. Analysis proceeded in four stages: (1) identification and classification of phonological, morphological, and syntactic features; (2) systematic comparison with corresponding structures in ancient Iranian languages; (3) determination of whether each feature represented direct preservation, historical modification, or innovation; and (4) interpretation of these findings in light of internal linguistic developments and external sociocultural factors such as geographical isolation and language contact.

4. Results and Discussion

The findings demonstrate that Semnani retains a considerable number of ancient Iranian linguistic structures that have disappeared from Standard Persian.

At the phonological level, one of the most remarkable characteristics is the preservation of final vowels that were common in Old Iranian languages but later disappeared from Persian. In addition, Semnani preserves vowel sequences resembling ancient diphthongs, reflecting conservative phonological developments. These features support the hypothesis that Semnani has undergone fewer sound changes than Modern Persian and therefore preserves valuable evidence of earlier phonological systems.

At the morphological level, Semnani retains grammatical gender, remnants of an ancient case system, and verb inflection patterns derived from historical roots. Feminine marking, case distinctions between nominative and non-nominative forms, and gender-sensitive nominal morphology indicate a substantially more conservative grammatical system than that of Persian. These features closely resemble structures documented in Old Iranian languages and demonstrate long-term linguistic continuity.

The syntactic analysis reveals additional conservative characteristics. Semnani consistently maintains the Subject–Object–Verb (SOV) word order typical of Iranian languages while preserving historical agreement patterns between verbs and their arguments. The study also reexamines structures previously described as split ergativity. Following Haig (2008), the analysis suggests that these

constructions are more accurately interpreted as tense-sensitive agreement (TSA) rather than genuine ergative alignment. This reinterpretation provides a more accurate account of Semnani grammar and contributes to a better understanding of its historical development within the Iranian language family.

Collectively, these findings indicate that Semnani has preserved multiple layers of ancient Iranian grammatical organization despite gradual internal changes. The coexistence of inherited and innovative structures illustrates the gradual nature of language evolution and provides empirical support for theories of linguistic continuity.

5. Conclusion

The present study demonstrates that Semnani is considerably more than a regional language; it represents a living repository of ancient Iranian linguistic structures. Evidence from phonology, morphology, and syntax confirms that many archaic features have survived in Semnani despite disappearing from Standard Persian. These findings reinforce the hypothesis that Semnani occupies an important intermediate position in the historical development of Iranian languages.

From a theoretical perspective, the research supports historical-comparative models emphasizing gradual language change and linguistic continuity. The reinterpretation of tense-sensitive agreement further refines previous descriptions of Semnani grammar and contributes to broader discussions concerning alignment systems in Iranian languages.

Beyond its theoretical significance, this study highlights the urgent need to document and preserve Semnani as an endangered linguistic heritage. Continued transmission of the language across generations, together with systematic linguistic documentation, will contribute not only to safeguarding an important component of Iran's cultural heritage but also to advancing future research in Iranian historical linguistics.

Acknowledgment

This research was supported by the Special Research Grant (*Pazhuhāneh*) of Semnan University under Project No. 14041114.

سال هفدهم - شماره ۴۴ - تابستان ۱۴۰۵

صفحات ۶۶-۳۹ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۵/۰۲/۲۹ بازنگری ۱۴۰۵/۰۴/۰۲ پذیرش ۱۴۰۵/۰۴/۲۰

تداوم ساخت‌های کهن ایرانی در سمنانی^۱

حسین رضویان^{۱*} / شهرام نقشبندی^۲

razavian@semnan.ac.ir

۱: دانشیار، زبان‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسئول)

nagshbandi@semnan.ac.ir

۲: دانشیار، زبان‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

چکیده: این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل بازمانده‌های زبان‌های ایرانی باستان در سمنانی در سه سطح آوایی، صرفی و نحوی انجام شد. مطالعه حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تاریخی تطبیقی است که داده‌های آن از طریق بررسی منابع کتابخانه‌ای (شامل منابع دستور تاریخی و پژوهشی مرتبط با زبان‌های ایرانی) و گردآوری میدانی (مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ گویشور بومی سمنانی در محدوده سنی ۵۰ تا ۸۵ سال) گردآوری شد. تحلیل داده‌ها با به کارگیری روش مقایسه‌ای تاریخی و در چارچوب زبان‌شناسی ساخت‌گرا صورت گرفت. یافته‌ها نشان داد که سمنانی شمار قابل توجهی از ویژگی‌های کهن زبان ایرانی را حفظ کرده است که در فارسی معیار از میان رفته‌اند. در سطح آوایی، حفظ واکه‌های پایانی مشهود است. در سطح صرفی، بقای جنس دستوری، نشانه‌هایی از نظام حالت و صرف افعال بر پایه ریشه‌های باستانی دیده می‌شود. در سطح نحوی، ساختار کنایی در جملات گذشته، ترتیب SOV و تطابق فعل با فاعل از مهم‌ترین ویژگی‌های بازمانده است. این نتایج گویای آن است که سمنانی به‌عنوان زبانی محافظه‌کار، نقشی کلیدی در بازسازی مراحل میانی تحول زبان‌های ایرانی ایفا می‌کند و می‌توان آن را حلقه واسطی بین دوره باستان و نو در نظر گرفت. پژوهش حاضر علاوه بر غنابخشی به مطالعات تاریخی زبان‌های ایرانی، بر ضرورت مستندسازی و حفاظت از این زبان به‌عنوان میراث زبانی در معرض خطر تأکید دارد.

کلیدواژه: سمنانی، زبان‌های ایرانی باستان، ویژگی‌های واجی، ویژگی‌های صرفی، ویژگی‌های نحوی.

رضویان، حسین؛ نقشبندی، شهرام (۱۴۰۵). «تداوم ساخت‌های کهن ایرانی در سمنانی». دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی. ۱۷(۴۴)، ۳۹-۶۶.

Doi: [10.22075/jlrs.2026.41273.2883](https://doi.org/10.22075/jlrs.2026.41273.2883)

^۱ این طرح تحقیقاتی با استفاده از اعتبار ویژه پژوهشی (پژوهانه) دانشگاه سمنان با شماره طرح ۱۴۰۴۱۱۱۴ انجام شده است.

۱. مقدمه

زبان و گویش از اساسی ترین عناصر فرهنگی هر جامعه‌اند و نقش تعیین کننده‌ای در تداوم هویت ملی و تاریخی ملت‌ها دارند. ایران باستان خاستگاه یکی از شاخه‌های اصلی خانواده هند و ایرانی و در نتیجه آن، زبان‌های ایرانی است. این زبان‌ها از نظر تاریخی به سه دوره باستان، میانه و نو تقسیم می‌شوند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۹). بررسی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نه تنها برای شناخت ساخت درونی زبان فارسی اهمیت دارد، بلکه می‌تواند به بازسازی مسیر تحول زبان‌های ایرانی و تبیین فرایندهای تغییرات واجی و نحوی یاری رساند.

یوتاس^۱ (۲۰۰۹) معتقد است که تغییرات و تحولات زبان‌های عمده خانواده ایرانی غربی از فارسی باستان، پارتی و میانه تا فارسی نو به‌طور پیوسته در یک گستره سه‌هزار ساله قابل مشاهده است و رابطه میان این زبان‌ها صرفاً به یک رابطه خویشاوندی محدود نمی‌شود؛ بلکه تعاملات فرهنگی، سیاسی و مذهبی نیز در این میان دخیل بوده‌اند. لکوک^۲ (۱۳۸۳) سمنانی را با زبان‌ها و گویش‌های حاشیه دریای خزر و شمال غربی ایران هم‌خانواده می‌داند. این خانواده زبانی از داغستان، در شمال شرق قفقاز، تا استان خراسان در ایران گسترده شده است. گونه‌های مختلف تاتی، گیلکی و مازندرانی در این گروه قرار دارند. برخی پژوهشگران نظیر پژوم شریعتی (۱۳۸۳) بر این باورند که سمنانی در حد فاصل زبان‌های باستانی و میانه قرار دارد و از لحاظ تاریخی، پلی میان پارتی باستان و پارتی میانه به شمار می‌رود. صادقی (۱۳۸۳) نیز معتقد است که سمنانی ویژگی‌هایی از زبان‌های ایرانی باستان را بعضاً در خود حفظ کرده است که حتی دوره میانه زبان‌های پهلوی و پارتی آن‌ها را از دست داده بوده است.

در عصر کنونی که بسیاری از زبان‌ها و گویش‌ها در معرض فراموشی یا تغییر سریع قرار گرفته‌اند، مطالعه زبان‌هایی چون سمنانی از دو جهت اهمیت دارد: نخست از منظر

---

1. Bo Utas

2. Pierre Leqoc

زبان‌شناسی تاریخی برای شناخت مراحل تحول زبان‌های ایرانی و دوم از جنبه فرهنگی برای حفظ بخشی از میراث ناملموس ایران. بدین ترتیب، پژوهش درباره سمنانی نه فقط تحقیق گویش‌شناختی، بلکه بخشی از برنامه پاسداشت هویت زبان ایران محسوب می‌شود.

زبان‌های ایرانی باستان، همچون فارسی باستان، اوستایی و مادی، ساختارهای صرفی و نحوی پیچیده‌ای داشته‌اند که بسیاری از آن‌ها در زبان‌های میانه و نو دگرگون یا حذف شده‌اند. شواهد نشان می‌دهد که بازمانده‌هایی از این نظام‌های کهن، در برخی گویش‌های حاشیه‌ای و محافظه‌کار ایرانی زنده مانده‌اند. سمنانی از نمونه‌های بارز در این زمینه است؛ برای مثال، نظام حالت دستوری (مانند فاعلی و مفعولی، غیرفاعلی) در فارسی نو از میان رفته است؛ اما در برخی گونه‌ها مانند سمنانی و کردی هنوز نشانه‌هایی از آن دیده می‌شود. همچنین، جنس دستوری و برخی تقابل‌های آوایی خاص که در زبان‌های باستانی وجود داشته، در سمنانی نیز تا حدودی حفظ شده است.

با وجود اشاره‌های پراکنده به ویژگی‌های کهن سمنانی در پژوهش‌های پیشین (مانند پژوم شریعتی، ۱۳۸۳ و ۱۳۹۰، کلباسی، ۱۳۸۳)، خلأ یک مطالعه نظام‌مند، تطبیقی و سه‌سطحی که به‌طور همزمان ردپای زبان‌های کهن ایرانی را در سطوح آوایی واجی و صرفی و نحوی این زبان بررسی کند، به‌وضوح احساس می‌شود. پرسش اصلی این پژوهش آن است که: کدام یک از ویژگی‌های آوایی واجی، صرفی و نحوی سمنانی را می‌توان بازمانده یا دگرگون‌شده ویژگی‌های زبان‌های ایرانی باستان دانست؟

سمنانی به دلایلی، تغییرات آهسته‌تری را نسبت به فارسی معیار تجربه کرده و بنابراین، کلیدی زنده برای بازسازی مراحل میانی تحول زبان‌های ایرانی و آزمون فرضیه‌های زبان‌شناسی تاریخی به شمار می‌رود. بررسی آن می‌تواند به درک «چگونگی» و «چرایی» حذف برخی ویژگی‌ها، مانند جنس دستوری و ساخت کنایی، در فارسی نو کمک شایانی کند. در عصر جهانی‌شدن و هجوم رسانه‌های ملی، بسیاری از گویش‌های ایرانی به‌طور جدی در معرض خطر فراموشی، تضعیف یا هم‌گرایی سریع

با فارسی معیار قرار دارند. گویشوران جوان سمنانی نیز تحت تأثیر آموزش و رسانه، به تدریج از گونه زبانی محلی خود فاصله می گیرند؛ بنابراین، مستندسازی علمی و تحلیل عمیق این گونه زبانی، پیش از آنکه این گنجینه زبانی برای همیشه دچار فرسایش شود، اقدامی فوری و ضروری است. نتایج تحقیق می تواند در تدوین دستور توصیفی دقیق تر برای سمنانی، غنی سازی آموزش زبان های ایرانی در دانشگاه ها و حتی اطلاع رسانی برای برنامه ریزان فرهنگی در زمینه پاسداشت زبان ها و گویش ها مورد استفاده قرار گیرد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

مطالعه زبان ها و گویش های ایرانی در دو سده اخیر یکی از شاخه های مهم زبان شناسی تاریخی و تطبیقی بوده است. نخستین بررسی های علمی در این حوزه به پژوهش های زبان شناسان اروپایی مانند هورن^۱ (۱۸۹۳)، بارتولومه^۲ (۱۹۰۴)، هنینگ^۳ (۱۹۵۸) و اُرانسکی (۱۹۶۳) بازمی گردد. شایان اشاره است که اثر اُرانسکی^۴ (۱۹۶۳) با عنوان *زبان های ایرانی* (اُرانسکی، ۱۳۸۶) به فارسی نیز ترجمه شده است. در آثار مذکور به ریشه شناسی و طبقه بندی زبان های ایرانی و گاه تحلیل ویژگی های ساختاری آن ها پرداخته اند. در ایران نیز از نیمه دوم قرن بیستم توجه پژوهشگران داخلی به گویش های ایرانی و ثبت و تحلیل آن ها افزایش یافته است.

در میان پژوهش های ایرانی صادقی (۱۳۵۷) و رضایی باغبیدی (۱۳۹۹) جایگاه ویژه ای دارند. اثر صادقی (۱۳۵۷) که *تکوین زبان فارسی* نام دارد، زبان های فارسی باستان، میانه، پارتی و دری را بر اساس تحول واجی و صرفی از دوره باستان تا معاصر بررسی می کند. رضایی باغبیدی (۱۳۹۹) که کتابی دارد با عنوان *تاریخ زبان های ایران*، با معرفی زبان های هندواروپایی آغاز می شود. سپس به خانواده زبان های ایرانی باستان و میانه می پردازد و پس از آن، زبان های ایرانی نو را که شامل دری و ایرانی نو غربی و

1. Paul Horn
2. Christian Bartholomae
3. Walter Bruno Henning
4. Iosif Mikhailovich Oranskij

شرقی هستند تشریح و طبقه‌بندی می‌کند. همچنین، پژوهم شریعتی (۱۳۸۶ و ۱۳۹۰) به حفظ برخی نشانه‌های کهن زبانهای باستانی در حوزه نحو و صرف در سمنانی اشاره کرده و سمنانی را «حلقه واسط» میان پارسی و فارسی نو دانسته است.

توجه پژوهشگران خارجی به سمنانی از حدود ۱۵۰ سال پیش آغاز شد و نخستین مجموعه‌های واژگان سمنانی توسط دانشمندان روسی و در مجله دانشگاه سنت پترزبورگ در سال ۱۸۷۹ گردآوری شد. گویش سمنان (کریستن سن^۱، ۱۹۱۵) پژوهش به نسبت منسجمی است که آرتور کریستن سن، ایران‌شناس دانمارکی، در اوایل قرن بیستم، پس از سفر به سمنان به زبان فرانسه منتشر کرد. کریستن سن در این کتاب آواها و همچنین برخی قواعد صرفی و نحوی را در سمنانی معرفی می‌کند. در ادامه، پژوهشگرانی چون گئورگ مورگن‌اشتیرنه^۲ نروژی در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ با مقالاتی در زمینه تلفظ و گردآوری متن‌های سمنانی، نقش مؤثری ایفا کردند. مورگن‌اشتیرنه (۱۹۶۰) پژوهش حائز اهمیتی دارد از داده‌های میدانی درباره برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، به‌ویژه سمنانی. در این اثر، علاوه بر مقایسه تاریخی گونه‌های زبانی مورد مطالعه، بررسی‌های آوایی، صرفی و واژگانی نیز درباره آنها انجام شده است. رساله دکتری محمدرضا مجیدی در سال ۱۳۵۸ به زبان آلمانی در دانشگاه هامبورگ که توصیف ساختاری گویش ایرانی شهر سمنان نام دارد (مجیدی، ۱۹۸۰) نیز از جمله پژوهش‌های مهم در این حوزه به شمار می‌رود. این اثر به بررسی نظام آوایی و دستوری سمنانی پرداخته است. به‌طور کلی، این مطالعات خارجی، عمدتاً بر جنبه‌های توصیفی، تاریخی و تطبیقی سمنانی متمرکز بوده‌اند.

پژوهش‌های داخلی درباره سمنانی نیز قدمتی دیرینه دارند و نخستین ردپاهای ثبت آن به قرن پنجم و ششم هجری و اثر طیب نامدار، سید اسماعیل جرجانی، در کتاب *الاعراض الطبیة فی المباحث العلائیه* بازمی‌گردد که در آن واژه‌های محلی سمنانی در

1. Arthur Christensen

2. Georg Morgenstierne

حوزه گیاهان و پرندگان ذکر شده‌اند (صادقی، ۱۳۸۳). در دوران معاصر، دکتر منوچهر ستوده با مأموریتی از دانشگاه تهران، پژوهشی گسترده انجام داد و نتیجه آن را در کتاب *فرهنگ سمنانی، سرخه‌ای، لاسگردی، سنگسری، شه‌میرزادی* منتشر کرد (ستوده، ۱۳۴۲). در دهه‌های اخیر، پژوهش‌های دانشگاهی با برگزاری همایش‌هایی چون نخستین همایش ملی پژوهشی در گویش سمنانی در سال ۱۳۸۳ و همایش بین‌المللی گویش‌های مناطق کویری/ایران در سال ۱۳۸۹ شتاب بیشتری گرفت. همچنین پایان‌نامه‌های متعددی به بررسی وجوه آوایی، دستوری، واژگانی و رده‌شناختی سمنانی پرداختند. در سال‌های اخیر نیز تألیف فرهنگ‌های سمنانی فارسی و فارسی سمنانی و انتشار دیوان‌های شعر سمنانی، گام‌های مؤثری در حفظ و ثبت سمنانی بوده‌اند.

به‌طور کلی، این پژوهش‌ها هریک بخشی از جنبه‌های زبانی سمنانی را بررسی کرده‌اند؛ اما کمتر مطالعه‌ای وجود دارد که در قالبی منسجم و تطبیقی، سمنانی را از منظر ردپای زبان‌های ایرانی باستان در سه سطح آوایی، صرفی و نحوی تحلیل کرده باشد. همین خلأ پژوهشی، انگیزه اصلی تحقیق حاضر است.

۲. مبانی نظری پژوهش

پژوهش حاضر با رویکردی چندبعدی و تلفیقی، در چارچوب اصلی زبان‌شناسی تاریخی تطبیقی انجام می‌شود؛ اما برای نیل به تحلیلی عمیق و جامع از مفاهیم و چارچوب‌های مکمل مانند ساخت‌گرایی^۱ نیز بهره می‌برد. این ترکیب نظری، امکان توصیف دقیق وضعیت کنونی سمنانی، مقایسه‌ای نظام‌مند با مرحله باستانی و تبیین علل تداوم یا تغییر ویژگی‌ها را فراهم می‌سازد.

زبان‌شناسی تاریخی به بررسی فرایند تغییرات زبانی در طول زمان و یافتن روابط میان زبان‌ها و گویش‌ها می‌پردازد. در این چارچوب، مقایسه نظام‌های آوایی، صرفی و نحوی زبان‌های هم‌خانواده راهی برای بازسازی مراحل پیشین زبان و تبیین مسیر تحول آن است. اصولی مانند «تغییر منظم آواها»، «هم‌ارزی ساخت‌های صرفی» و «دگرگونی

1. Structuralism

نحوی تدریجی» برای تبیین تفاوت‌های میان زبان‌ها به کار می‌روند (مک‌کالمیلر^۱ و تراسک^۲، ۲۰۲۳). تحلیل سمنانی در مقایسه با زبان‌های ایرانی باستان بر همین اساس انجام می‌شود: هر تفاوت یا تشابه ساختاری باید در چارچوب تغییرات تدریجی زبان‌های ایرانی توجیه شود، نه بر اساس شباهت تصادفی.

مطالعه تطبیقی میان زبان‌های کهن و گویش‌های معاصر، بر پایه «روش تطبیقی تاریخی» استوار است که نخستین بار توسط زبان‌شناسان قرن نوزدهم اروپایی، از جمله فرانتس بپ^۳ و یاکوب گریم^۴، تدوین شد. در روش تطبیقی، فرض بر این است که اگر مجموعه‌ای از هم‌ارزی‌های منظم میان دو زبان وجود داشته باشد، می‌توان آن‌ها را به ریشه‌ای مشترک نسبت داد (کمبل^۵، ۲۰۱۳). در این پژوهش نیز فرض بر آن است که ویژگی‌های مشترک سمنانی و زبان‌های ایرانی باستان عمدتاً ناشی از تداوم تاریخی است، نه وام‌گیری.

برای توصیف درونی سمنانی، از اصول ساخت‌گرایی استفاده شده است؛ یعنی تحلیل هر پدیده زبانی در نظام آوایی، صرفی یا نحوی در ارتباط با دیگر عناصر همان نظام بررسی می‌شود (سوسور^۶، ۱۹۱۶). به عبارت دیگر، در این پژوهش هر پدیده زبانی در سمنانی، در چارچوب «نظام درونی زبان»^۷ توصیف و سپس با داده‌های تاریخی مقایسه شده است.

یکی از مفاهیم کلیدی در این پژوهش، «تداوم زبانی»^۸ است. تداوم زبانی به این معناست که برخی ویژگی‌های زبانی در گذر زمان و به‌رغم تغییرات محیطی و اجتماعی،

-
1. Robert McColl Millar
  2. R. L. Trask
  3. Franz Bopp
  4. Jacob Grimm
  5. Lyle Campbell
  6. Ferdinand de Saussure
  7. language system internal
  8. Linguistic Continuity

در یک زبان یا گویش پایدار می‌مانند (هاک^۱ و جوزف^۲). بر اساس این دیدگاه، بسیاری از ساخت‌های کهن در سمنانی را می‌توان مصداق تداوم ویژگی‌های زبان‌های ایرانی باستان دانست که از دگرگونی گسترده در امان مانده‌اند.

این پژوهش داده‌ها را در سه سطح بررسی می‌کند:

سطح آوایی/واجی: بررسی تغییرات آوایی/واجی نسبت به زبان‌های باستانی، مانند حفظ واکه‌های پایانی

سطح صرفی: تحلیل بقای نظام جنس، حالت و صرف فعل‌ها

سطح نحوی: بررسی الگوهای جمله‌سازی، ترتیب ارکان و سازه‌های مطابقه

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف بنیادی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی است.

داده‌های تحقیق از سه منبع اصلی و با روش‌های مکمل گردآوری شده‌اند:

منابع مکتوب و مطالعات پیشین: شامل آثار توصیفی و تاریخی درباره زبان‌های ایرانی و گویش‌های منطقه سمنان (مانند کلباسی، ۱۳۸۳؛ رضایی باغبیدی، ۱۳۸۹؛ پژوم شریعتی، ۱۳۹۰). منابع میدانی، واژه‌نامه‌های محلی و داده‌های واژگانی و آوایی ثبت شده در پژوهش‌های پیشین (مانند: جواهری و پژوم شریعتی، ۱۳۸۷؛ پژوم شریعتی و خالصی، ۱۳۹۲؛ وزیری، ۱۳۹۴) که در مطالعات گویش‌شناسی سمنان منتشر شده‌اند.

منبع دیگر داده‌های این پژوهش، نمونه‌ای هدفمند از ۲۰ گویشور بومی سمنانی (۱۲ مرد و ۸ زن) در محدوده سنی ۵۰ تا ۸۵ سال از مناطق مختلف شهر سمنان از جمله شاهجو، ناسار، لیتبیر، اسفنجان و بازار است. معیار انتخاب، تسلط اصیل و روزمره به گویش، عدم مهاجرت طولانی مدت و تمایل به همکاری بود. برای گردآوری و ضبط داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساخت یافته، پرسش‌نامه واژگانی و ضبط گفتار طبیعی با استفاده از دستگاه ضبط دیجیتال با کیفیت بالا استفاده شد. داده‌های استخراج شده از دو منبع

1. Hans Henrich Hock

2. Brian D. Joseph

مذکور، با استفاده از روش مقایسه‌ای تاریخی در برابر داده‌های مستند زبان‌های ایرانی باستان و میانه (شامل فارسی باستان، اوستایی و پارتی میانه) قرار گرفتند. منابع معتبری همچون بارتولومه (۱۹۰۴)، هنینگ (۱۹۵۸) و نیز فرهنگ‌ها و متون دستوری این زبان‌ها به عنوان چارچوب مقایسه استفاده شدند.

فرایند تحلیل در چهار مرحله به هم پیوسته انجام شد:

- ۱- شناسایی و استخراج ویژگی‌ها: کلیه ویژگی‌های آوایی، صرفی و نحوی ثبت شده در منابع مکتوب و داده‌های میدانی استخراج و دسته‌بندی شدند.
  - ۲- مقایسه تطبیقی: هر ویژگی در سمنانی با نظام متناظر در زبان‌های هدف (فارسی باستان، اوستایی و پارتی میانه) مقایسه شد. این مقایسه در قالب تطبیقی و با تمرکز بر نظام‌مندی هم‌ارزی‌ها انجام گرفت.
  - ۳- تعیین الگوی تداوم یا دگرگونی: بر اساس مقایسه‌ها، مشخص شد که هر ویژگی در سمنانی بازمانده مستقیم، دگرگون‌شده یا نوآوری نسبت به مرحله باستانی است.
  - ۴- تحلیل بافت‌محور: در نهایت، الگوی به‌دست آمده از حفظ یا تغییر هر ویژگی، در چارچوب عوامل زبان‌شناختی درونی (مانند ساده‌سازی) و عوامل بیرونی (مانند انزوای جغرافیایی، تماس زبانی و تحولات اجتماعی فرهنگی منطقه) مورد تفسیر و تحلیل قرار گرفت.
- این رویکرد ترکیبی (کتابخانه‌ای، میدانی و تطبیقی) امکان بررسی چندبعدی و مستند پژوهش را فراهم کرده و پایه‌ای استوار برای استنتاج‌های تاریخی‌زبانی فراهم می‌آورد.

۴. تحلیل داده‌های پژوهش

در این بخش، داده‌های پژوهش به ترتیب در سه سطح آوایی، صرفی و نحوی بررسی می‌شود.

۴-۱. تحلیل آوایی سمنانی

در سمنانی، با چشم‌پوشی از برخی اختلاف‌های تلفظی اندک (در گویشوران شهری و روستایی، محله‌های مختلف شهر سمنان، نسل کهن سال و جوان و باسواد و بی‌سواد)، ۲۳ همخوان و ۸ واکه قابل تشخیص است که در جداول زیر ارائه شده است.

جدول ۱: همخوان‌های سمنانی

/b/	انفجاری، لبی، واک‌دار	/p/	انفجاری، لبی، بی‌واک
/d/	انسدادی، دندانی، واک‌دار	/t/	انفجاری، دندانی، بی‌واک
/tʃ/	انفجاری، سخت کامی، واک‌دار	/c/	انفجاری، سخت کامی، بی‌واک
/dʒ/	انسدادی-سایشی لثوی-کامی واک‌دار	/ʃ/	انسدادی-سایشی لثوی-کامی بی‌واک
/v/	سایشی، لبی دندانی، واک‌دار	/f/	سایشی، لبی دندانی، بی‌واک
/z/	سایشی لثوی-کامی واک‌دار	/s/	سایشی، لثوی، بی‌واک
/ʒ/	سایشی، لثوی، کامی، واک‌دار	/ʃ/	سایشی، لثوی، کامی، بی‌واک
/g/	انفجاری، ملازی، واک‌دار	/x/	سایشی، ملازی، بی‌واک
/m/	خیشومی، دولبی، واک‌دار	/ʔ/	انفجاری، چاکنایی
/n/	خیشومی، دندانی، واک‌دار	/h/	سایشی، چاکنایی، بی‌واک
/r/	لرزان لثوی، واک‌دار		
/l/	کناری، لثوی، واک‌دار		
/j/	ناسوده، کامی، واک‌دار		

جدول ۲: واکه‌های سمنانی

/u/	بسته پسین گرد	/i/	بسته پیشین غیر گرد
/o/	واکه نیمه‌بسته پسین گرد	/e/	نیمه‌بسته پیشین غیر گرد
		/ø/	نیمه‌بسته پیشین گرد
		/ɛ/	نیمه‌باز پیشین غیر گرد
/a/	باز پسین، غیر گرد	/a/	باز پیشین غیر گرد

در خصوص انفجاری سخت کامی واک‌دار ([tʃ]) و جفت بی‌واک آن ([c])، ذکر این نکته ضروری است که دو جزء آوایی مذکور پیش از واکه‌های پسین دارای

گونه‌های نرم کامی [ʎ] و [k] هستند که در آوانوشت‌های این پژوهش نیز نشان داده شده‌اند.

از دید واج‌شناسی تاریخی، سمنانی مجموعه‌ای از ویژگی‌های کهن را در ساخت آوایی خود حفظ کرده است که در بسیاری از زبان‌های ایرانی نو از میان رفته‌اند. در این بخش به مهم‌ترین نمونه‌های این ویژگی‌ها اشاره می‌شود.

یکی از شاخص‌ترین تفاوت‌های میان زبان‌های ایرانی باستان و نو، حذف واکه‌های پایانی واژه‌هاست. «در فارسی باستان و اوستایی، بیشتر اسم‌ها و صفات با واکه‌هایی چون -i -ā -a و -u پایان می‌یافتند» (بارتولومه، ۱۹۰۴). بر اساس شواهد زبان‌شناسی تاریخی، حذف واکه‌های پایانی از تغییرات مهمی است که زبان‌های ایرانی را از دوره باستان به میانه و نو متمایز می‌کند؛ برای نمونه در فارسی باستان و اوستایی، برخی از واژه‌ها با واکه پایانی [-a] خاتمه می‌یافته، اما در فارسی نو این واکه حذف شده است (نک: رضایی باغ‌بیدی، ۱۳۸۹). برای مثال a- 'مرد' [martiya] در فارسی باستان و 'پسر' [baraka] در اوستایی در مسیر تحول به فارسی نو حذف شده‌اند (پسوند [-ka] و واکه پایانی [-a] در اوستایی در این مسیر حذف شده‌اند)؛ بنابراین در فارسی نو، این واکه‌ها از میان رفته‌اند؛ اما در سمنانی هنوز آثاری از آن‌ها مشاهده می‌شود؛ مانند:

'درخت' [dára] 'مرغ' [cárja] 'سفید' [esbí] 'گنجشک' [marʎouzɒʔ]

این حفظ واکه‌های پایانی را می‌توان نمونه‌ای از «تداوم زبانی» دانست که به واسطه استقلال نسبی این زبان از جریان تحول فارسی میانه تا فارسی نو ممکن شده است (هاک و جوزف، ۲۰۰۹). همچنین در سمنانی توالی‌هایی وجود دارد که می‌توانند واکه مرکب محسوب شوند. واکه‌هایی نظیر [āi] و [āu] در زبان‌های ایرانی باستان فعال بوده‌اند که در فارسی میانه و نو از بین رفته‌اند (ابوالقاسمی، ۱۳۸۰). در سمنانی نیز توالی‌های [øw] و [ej] در کلماتی مانند [ʃøw] 'شب' و [hejrá] 'سه' وجود دارند که شاید بتوان آن‌ها را واکه مرکب دانست. تعیین دقیق این مسئله که توالی‌های مذکور در سمنانی، صرفاً توالی یک واکه و غلط هستند یا واکه مرکب محسوب می‌شوند، پژوهشی جداگانه

درباره ساخت هجا در نظام آوایی سمنانی را می‌طلبد. به هر حال، توالی‌های مذکور در سمنانی، شباهت بیشتری به واکه‌های مرکب زبان‌های ایرانی باستان دارد؛ زیرا در فارسی نو واکه‌های مذکور به واکه‌های ذاتاً کشیده [u] و [i] تغییر یافته‌اند.

۴-۲. تحلیل صرفی - نحوی سمنانی

سمنانی از نظر ساخت‌های صرفی - نحوی یکی از زبان‌های کم‌تغییر در خانواده ایرانی شمال‌غربی است و برخی ویژگی‌های باستانی را که در فارسی نو از میان رفته‌اند، تا حدودی حفظ کرده است. این ویژگی‌های دستوری که برخی از آنها صرفی‌اند و برخی دیگر نحوی، با نمود صرفی در این زیربخش بررسی می‌شود. ویژگی‌هایی نظیر جنس دستوری، نظام حالت، مطابقه و ساخت فعل‌ها.

در زبان‌های ایرانی باستان (مانند اوستایی و فارسی باستان)، اسم‌ها دارای جنس دستوری بودند. برای مثال واژه 'زن' در اوستایی [jaini-] مؤنث و در فارسی باستان [zanā-] مؤنث بوده است (استیلو، ۲۰۱۲). این ویژگی در زبان‌های میانه و نو از میان رفته است، اما در سمنانی هنوز این تمایز جنس وجود دارد. در سمنانی واکه فاقد تکیه [a] که در پایان اسم‌های مختوم به همخوان قرار می‌گیرد، نشانه تأیید است. همچنین بسیاری از اسم‌های مختوم به واکه [a] و [øw]. به کارگیری واکه فاقد تکیه [a] به عنوان نشانه تأیید در برخی گونه‌های دیگر زبان‌های ایرانی مانند هورامی نیز مشاهده می‌شود. (نگاه کنید به نقشبندی، ۱۳۸۲).

مؤنث	مذکر
[ʧelá] 'چراغ'	[raz] 'باغ'
[vélá] 'مُغل'	[cijá] 'خانه'
[ʃøw] 'شب'	[ʧu] 'چوب'
[venøúna] 'بادمجان'	[øerjá] 'گردن'
[parvína] 'پروین'	[sønø] 'سنگ'

با توجه به این واقعیت که بسیاری از وام‌واژه‌ها در سمنانی جنس مؤنث دارند، به نظر می‌رسد که این جنس دستوری را می‌توان به‌عنوان پیش‌فرض در این گونه زبانی دانست؛ مثلاً [maʃina] 'ماشین'.

در برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی کهن، اسم‌ها بر اساس نقششان در جمله به دو حالت تقسیم می‌شوند: حالت فاعلی (وقتی اسم نقش انجام‌دهنده کار را دارد). حالت غیرفاعلی (وقتی اسم نقش‌هایی مثل مفعول، متمم، گیرنده عمل و... را دارد). در سمنانی، شکل اسم در این دو حالت تغییر می‌کند. در اسم مفرد مذکر، حالت فاعلی معمولاً بدون نشانه است؛ یعنی اسم به همان صورت اصلی می‌آید. نکته مهم این است که در سمنانی، این پسوندها نقش دستوری اسم را مشخص می‌کنند؛ یعنی نشان می‌دهند اسم فاعل است یا غیرفاعل. یکی دیگر از نشانه‌های مهم تداوم ساخت‌های کهن در سمنانی، حفظ حالت فاعلی و غیرفاعلی است. اسم‌های مفرد در حالت فاعلی نشانه خاصی ندارند، اما در حالت غیرفاعلی واکه‌های [-i] و [-e] تکواژگونه‌های این حالت هستند که به پایان اسم افزوده می‌شوند. در اسم‌های جمع تکواژگونه‌های حالت فاعلی واکه‌های [-i] و [-e] هستند و در حالت غیرفاعلی، تکواژگونه‌های [-un] و [-in] به پایان اسم اضافه می‌شود. به بیان دیگر واکه [-i] هم نشانه حالت غیرفاعلی در اسم‌های مفرد است و هم نشانه حالت فاعلی در اسم‌های جمع.

مفرد مذکر فاعلی	مفرد مذکر غیرفاعلی	جمع مذکر فاعلی	جمع مذکر غیرفاعلی
[raz] 'باغ'	[raz] 'باغ'	[raz-í] 'باغ‌ها'	[raz-ún] 'باغ‌ها'
[cija] 'خانه'	[cij] 'خانه'	[cij-é] 'خانه‌ها'	[cij-ún] 'خانه‌ها'
[ʃu] 'چوب'	[ʃu] 'چوب'	[ʃu-í] 'چوب‌ها'	[ʃu-ún] 'چوب‌ها'
[ɛrja] 'گردن'	[ɛrj] 'گردن'	[ɛrj-é] 'گردن‌ها'	[ɛrj-ún] 'گردن‌ها'
[mird] 'مرد'	[mird] 'مرد'	[mird-í] 'مرد‌ها'	[mird-ún] 'مرد‌ها'

مفرد مؤنث فاعلی	مفرد مؤنث غیر فاعلی	جمع مؤنث فاعلی	جمع مؤنث غیر فاعلی
[ʔelá] 'چراغ'	[ʔelá] 'چراغ'	[ʔel-é] 'چراغ‌ها'	[ʔel-é-un] 'چراغ‌ها'
[véla] 'گل'	[véla] 'گل'	[vél-i] 'گل‌ها'	[vél-i] 'گل‌ها'
[ʃow] 'شب'	[ʃow] 'شب'	[ʃow-i] 'شب‌ها'	[ʃow-i] 'شب‌ها'
[dára] 'درخت'	[dár-a] 'درخت'	[dár-i] 'درخت‌ها'	[dár-ún] 'درخت‌ها'
[parvín] 'پروین'	[parvín-in] 'پروین'	[parvín-i] 'پروین‌ها'	[parvín-ún] 'پروین‌ها'

حالت نشانی فاعلی و غیر فاعلی در ضمائر شخصی نیز نشان داده می‌شود:

فاعلی		غیر فاعلی	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
ʔa	hama	mø	hama
to	ʃama	ta	ʃama
سوم شخص	ʔo	ʔoyi	zon
		ʔo	

ساختار کنایی^۱ مسئله دیگری است که مرتبط با حالت‌نمایی‌های مذکور است. پذیرفته‌ترین تعریف کنایی، مبتنی بر حالت دستوری است؛ یعنی حالت فاعل فعل متعدی که طبق آن، این حالت در تقابل با حالت دومی، به نام مطلق^۲ قرار می‌گیرد که شامل هم فاعل فعل لازم و هم مفعول فعل متعدی می‌شود (سیلی^۳، ۱۹۷۷؛ به نقل از دبیر مقدم، ۱۳۹۲). با توجه به نظر برخی از زبان‌شناسان به نظر می‌رسد که ساختار کنایی در فارسی باستان و اوستایی وجود نداشته است. باغبیدی (۱۳۹۹) معتقد است که نخستین مراحل شکل‌گیری این ساخت در دوره میانه زبان‌های ایرانی غربی بوده است. هیگ^۴ (۲۰۰۸) نیز معتقد است که ساختار کنایی در هیچ‌یک از زبان‌های ایرانی باستان وجود نداشته و

1. ergative construction

2. absolutive

3. Jonathan Seely

4. Geoffrey L. J. Haig

نظام حالت آنها یک‌پارچه فاعلی-مفعولی^۱ بوده است. هیگ (۲۰۰۸) در ادامه با ارائه شواهدی از تعداد زیادی از زبان‌های ایرانی نو، استدلال می‌کند که آنچه در این زبان‌ها به غلط ساخت کنایی دوگانه^۲ نامیده شده، درواقع مطابقت غیرفاعلی در افعال دارای ستاک گذشته است؛ یعنی انطباق غیرفاعلی که به بندهای دارای زمان گذشته محدود می‌شود و در سایر زمان‌های دستوری همان نظام فاعلی-مفعولی برقرار است. هیگ (۲۰۰۸) به جای ساختار کنایی دوگانه در مورد این گونه ساختارها، اصطلاح انطباق وابسته به زمان^۳ را به کار می‌برد. در سمنانی نیز در جمله‌های گذشته چنین الگویی دیده می‌شود؛ یعنی حالت‌نشانی در فاعل فعل لازم در زمان‌های غیرگذشته و گذشته با حالت‌نشانی در فاعل فعل متعدی در زمان غیرگذشته یکسان است و حالت فاعل فعل متعدی در زمان گذشته متفاوت از آنهاست. به مثال‌های زیر توجه کنید:

?a mε-f-in	?a bε-f-jun
‘من می‌روم’	‘من رفتم’
parviz mε-f-o	parviz bε-f-a
‘پرویز می‌رود’	‘پرویز رفت’
mozgan-a mε-f-o	mozgan-a bε-f-ija
‘مژگان می‌رود’	‘مژگان رفت’
?a du mε-sazum’	mø dusatan ..... dusat-an
‘من می‌زنم’	‘زدم’ ..... ‘من زدم’
parviz du mε-saz-e	parviz-i dusat ..... dusat-ef
‘پرویز می‌زند’	‘زد’ ..... ‘پرویز زد’
mozgan-a du mε-saz-e	mozgan-in dusat ... dusat-ef
‘مژگان می‌زند’	‘زد’ ..... ‘مژگان زد’
zin dusat ..... dusat-ef	zo dusat ..... dusat-ef
‘زد’ ..... ‘او (مؤنث زد)’	‘زد’ ..... ‘او (مذکر زد)’

^۱. nominative-accusative

^۲. split ergativity

^۳. tense sensitive alignment (TSA)

mird-un dusat..... dusat-ſon	dʒan-jun dusat.....dusat-ſon
‘مردان زدند’ ..... ‘زدند’	‘زنان زدند’ ..... ‘زدند’
ta dusat-eſ	mø dusat-eſ
‘تو را زد’	‘من را زد’

ترتیب اصلی اجزای جمله در سمنانی به صورت فاعل – مفعول – فعل (SOV) است؛

مانند:

zejnab-in hāle tøn card

‘زینب لباس را پوشید.’

ʔi-ja robba o ʔi var↔ rafic-i ben

‘روباهی با گرگی دوست بودند.’

این ترتیب همان الگوی نحوی زبان‌های ایرانی باستان است. در فارسی نو نیز ترتیب پایه همین است؛ اما سمنانی در به‌کارگیری حالت‌نشانی و حروف اضافه و ترتیب وابسته‌های گروه اسمی نیز برخی ساخت‌های کهن‌تر را حفظ کرده است.

faran↔is-in-a hat-an	parviz-i-ra hat-an
‘برای فرنگیس گرفتم (خریدم).’	‘برای پرویز گرفتم’
far-en-a ma-je	hasan-i pi hat-eſ
‘به فرح می‌گوید’	‘از حسن گرفت’

همان‌گونه که در مثال‌های بالا مشخص است، گروه‌های اسمی حالت غیرفاعلی (مفعول حرف اضافه) دریافت کرده‌اند.

semen-i ʔr↔-a	raz-a kiʒ-e
‘ارگ سمنان’	‘کوچه‌باغ‌ها’
tilifon-in seda	zajnab-in paʃina
‘صدای تلفن’	‘پاچین دختر’
carg-un par-i	carg-in par-i
‘پره‌های مرغ‌ها’	‘پره‌های مرغ’

در مثال‌های بالا ترتیب مضاف‌الیه – مضاف را می‌بینیم که به مضاف‌الیه حالت غیرفاعلی (اضافی) اعطاء شده است.

kúr-a ʃi	χəwʔr-a dʒeniká
‘شوهر کور’	‘زن خوب’

bolānd-a dár-a	bolānd-a dár-i
‘درخت بلند’	‘درختان بلند’

در خصوص وضعیت صفت، به دلیل وجود واژه فاقد تکیه در پایان همه صفت‌ها، برخی پژوهشگران، صفت‌ها را به طور کلی مؤنث دانسته‌اند. در صورتی که به نظر می‌رسد که واژه مذکور فارغ از جنسیت، صرفاً پیونددهنده^۱ صفت به هسته گروه اسمی باشد؛ چیزی شبیه به کسره اضافه در فارسی. شاهد دیگر بر این مدعا این است که صفت‌ها در سمنانی چنانچه فاقد گروه اسمی باشند و به تنهایی به کار روند، همگی بدون واژه مذکور تلفظ می‌شوند.

در سمنانی میان فعل و فاعل یا مفعول در برخی جمله‌ها تطابق شمار و جنس برقرار است. پدیده‌ای که در فارسی نو، میان فعل و فاعل فقط به لحاظ شمار دیده می‌شود. این ویژگی درواقع جلوه دیگری از انطباق وابسته به زمان (TSA) است که پیش‌تر به آن اشاره شد.

robba ⇨ øn ⇨ -in pi birin fi-ja

‘روباه (مؤنث) از سوراخ آب بیرون رفت.’

ver ⇨ ⇨ øn ⇨ -in pi birin fa

‘گرگ (مذکر) از سوراخ آب بیرون رفت.’

ver ⇨ -i robba-en boxord

‘گرگ روباه را خورد.’

robba-en ver ⇨ -i boxord

‘روباه گرگ را خورد.’

ver ⇨ robba-en moxore

‘گرگ روباه را می‌خورد.’

robba ver ⇨ -i moxore

‘روباه گرگ را می‌خورد.’

^۱ linker.

۵. نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی ردپای زبان‌های ایرانی کهن در سمنانی، سه سطح آوایی، صرفی و نحوی را مورد تحلیل قرار داد. بررسی داده‌های پژوهش حاضر نشان داد که سمنانی نه تنها یک زبان محلی، بلکه بازمانده‌ای زنده از مرحله‌ای تاریخی در میانه مسیر تحول زبان‌های ایرانی است. از منظر تاریخی، داده‌های آوایی، صرفی و نحوی نشان می‌دهد که سمنانی بسیاری از ویژگی‌هایی را حفظ کرده است که در دیگر زبان‌های ایرانی، از جمله فارسی نو، دچار فرسایش یا هم‌گرایی شده‌اند.

در حوزه آوا/واج‌شناسی تاریخی، حفظ واکه‌های پایانی و واکه‌های مرکب (نگاه کنید به زیربخش ۴-۱) نشانه تداوم مستقیم ویژگی‌های فارسی باستان و اوستایی است. این ویژگی در برخی شاخه‌های ایرانی شرقی و غربی از میان رفته‌اند؛ اما در سمنانی هنوز در گفتار روزمره به کار می‌روند. چنین پایداری آوایی/واجی را می‌توان حاصل انزوای جغرافیایی و تعامل محدود زبانی منطقه سمنان دانست؛ زیرا فاصله طبیعی این منطقه با حوزه‌های گویشی فارسی معیار، مانع از جذب نوآوری‌های واجی شده است.

در سطح صرفی-نحوی، حفظ تمایز جنس دستوری و حالت‌نشانی ساخت‌واژی، به‌ویژه در انطباق وابسته به زمان (TSA)، جایگاه سمنانی را در میان زبان‌های ایرانی شمال‌غربی برجسته می‌کند. برخی از این ویژگی‌ها از فارسی میانه به بعد از میان رفته یا کم‌کاربرد شده است؛ اما در سمنانی هنوز در الگوی مطابقت میان ضمائر فاعلی و غیرفاعلی و همچنین مطابقت فعلی مشهود است. یکی دیگر از دستاوردهای پژوهش حاضر به همین بحث الگوی مطابقت مربوط می‌شود. تقریباً همه پژوهش‌های پیشین به وجود ساخت کنایی دوگانه در سمنانی قائلند. در این پژوهش نشان داده شد که ساخت مذکور همسو با سایر زبان‌های ایرانی، یک انطباق وابسته به زمان است و نمی‌توان آن را نوعی ساختار کنایی دانست.

به‌طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که بر اساس نظریه تداوم ساخت‌های نحوی در تحول زبان‌ها (کَمبل، ۲۰۱۳)، چنین پدیده‌ای بیانگر تداوم درون‌زبانی است، نه بازسازی

یا وام‌گیری. در نتیجه، سمنانی را باید زبانی دانست که مسیر تحول طبیعی خود را از دوره باستانی تا امروز طی کرده است و تأثیرپذیری آن از فارسی معیار یا سایر گونه‌های زبانی نسبتاً کم بوده است. از منظر جامعه‌شناسی زبان، پایداری این ساخت‌های کهن در سمنانی ریشه در دو عامل دارد: نخست، انزوای جغرافیایی و فرهنگی منطقه که تماس زبانی را به حداقل رسانده و دوم، انتقال بین‌نسلی در خانواده‌ها که موجب تداوم طبیعی این ساخت‌ها شده است.

از سوی دیگر، بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که سمنانی در عین حفظ ویژگی‌های نسبتاً باستانی، به دلیل تغییرات درون‌زبانی دچار تحولاتی در نظام آوایی و نظام صرفی- نحوی شده است. این هم‌زیستی ساخت‌های کهن و نو، از دیدگاه نظری می‌تواند مؤید فرضیه پیوستگی و تدریج در تحول زبان‌های ایرانی باشد؛ یعنی تغییرات نه به صورت گسسته، بلکه به صورت لایه‌لایه و هم‌زمان رخ داده‌اند؛ همچنین، یافته‌های این پژوهش با مطالعات تطبیقی، نظیر بارتولومه (۱۹۰۴) و هنینگ (۱۹۵۸) که بر وجود یک گروه میانی از زبان‌های ایرانی در منطقه مرکزی ایران تأکید کرده‌اند، همخوانی دارد. بر پایه این شواهد، می‌توان سمنانی را به عنوان یکی از حلقه‌های کلیدی در بازسازی مسیر تاریخی از فارسی باستان به فارسی نو تلقی کرد. بنابراین از دیدگاه نظری، یافته‌های این پژوهش فرضیه تداوم زبانی در گویش‌های ایرانی مرکزی را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که سمنانی را می‌توان یکی از حلقه‌های میانی زنجیره تحول زبان‌های ایرانی دانست. از سوی دیگر، تداوم آموزش و کاربرد سمنانی در گفتار روزمره مردم و حوزه‌های فرهنگی، می‌تواند موجب حفظ و تداوم این میراث زبانی شود.

مشارکت‌های نویسندگان: جمع‌آوری اطلاعات به وسیله نویسنده دوم و پردازش و تحلیل آن‌ها به وسیله نویسنده مسئول انجام شده است.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ تضاد منافع احتمالی‌ای درباره تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر: این پژوهش فاقد تشکر و قدردانی است.

منابع مالی: این مقاله از طرح تحقیقاتی با استفاده از اعتبار ویژه پژوهشی (پژوهانه) دانشگاه سمنان با شماره طرح ۱۴۰۴۱۱۴ انجام شده است.

منابع

- ابوالقاسمی، محسن (۱۳۸۰). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: سمت.
- اُرانسکی، ای. م. (۱۳۸۶). *زبان‌های ایرانی*. ترجمه علی اشرف صادقی. تهران: سخن.
- اُرانسکی، ای. م. (۱۳۵۸). *مقدمه فقه‌اللغه ایرانی*. ترجمه کریم کشاورز. تهران: پیام.
- اشمیت، رودیگر (۱۳۸۳) (ویراستار). *راهنمای زبان‌های ایرانی*. ترجمه فارسی زیر نظر حسن رضایی باغبیدی. تهران: ققنوس.
- پژوهم شریعتی، پرویز (۱۳۸۳). ریشه‌یابی چند واژه کهن سمنانی. در *مجموعه مقالات گویش سمنانی*. به کوشش عصمت اسماعیلی و مصطفی جباری. سمنان: دانشگاه سمنان. ۱۴۶-۱۰۱.
- پژوهم شریعتی، پ. (۱۳۸۶). یادگار دوره انتقال زبان‌های باستانی به میانه. در *سمنان، سرزمین گویش‌ها: مجموعه آثار و مقالات نخستین جشنواره پژوهشی گویش‌های شهرستان سمنان*. به کوشش اسماعیل همتی. سمنان: بوستان اندیشه. ۳۱-۲۳.
- پژوهم شریعتی، پ. (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی ویژگی‌های ساختاری گویش سمنانی با زبان‌های ایرانی میانه. *مجله زبان و ادب*. ۹(۴). ۸۳-۱۰۵.
- پژوهم شریعتی، پ. و عبدالمحمد خالصی (۱۳۹۲). *آموزش گویش سمنانی*. دانشگاه سمنان.
- جواهری، محمد حسن و پرویز پژوهم شریعتی (۱۳۸۷). *واژه‌نامه گویش باستانی سمنانی*. سمنان: آبرخ.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی (جلد اول)*. تهران: سمت.
- رضایی باغبیدی، حسن (۱۳۸۹). *زبان‌های ایرانی باستان و میانه*. تهران: دانشگاه تهران.
- رضایی باغبیدی، حسن (۱۳۹۹). *تاریخ زبان‌های ایرانی*. تهران: سمت.
- ستوده، منوچهر (۱۳۴۲). *فرهنگ سمنانی، سرخه ای، لاسگردی، سنگسری، شهمیرزادی*. تهران: دانشگاه تهران.
- صادقی، علی اشرف (۱۳۵۷). *تکوین زبان فارسی*. تهران: دانشگاه آزاد ایران.
- صادقی، علی اشرف (۱۳۸۳). *تاریخچه پژوهش‌های ایرانی و خارجی درباره گویش سمنانی*. در *مجموعه مقالات گویش سمنانی*. به کوشش عصمت اسماعیلی و مصطفی جباری. سمنان: دانشگاه سمنان. ۲۹۶-۲۸۹.
- کریستن سن، آرتور (۱۳۸۹). *گویش سمنان*. ترجمه احسان ابراهیمیان و حمیدرضا حسن‌زاده توکلی. سمنان: دانشگاه سمنان.

- کلباسی، ایران (۱۳۸۳). ویژگی‌های کهن زبانی در گویش سمنانی. در مجموعه مقالات گویش سمنانی. به کوشش عصمت اسماعیلی و مصطفی جباری. سمنان: دانشگاه سمنان. ۲۹۷-۳۰۲.
- لُکوک، پیر (۱۳۸۳). گویش‌های حاشیه دریای خزر و گویش‌های شمال غرب ایران. در راهنمای زبان‌های ایرانی، جلد دوم، زبان‌های ایرانی نو. رودیگر اشمیت (ویراستار). ترجمه فارسی زیر نظر حسن رضایی باغبیدی. تهران: ققنوس. ۴۸۹-۵۱۵.
- نقشبندی، شهرام (۱۳۸۲). برخی ویژگی‌های واجی، ساخت‌واژه‌ای و نحوی گویش اورامی (گونه شهرپاوه). *مجله زبان‌شناسی (مرکز نشر دانشگاهی)*. ۲ (۱۸). ۹۴-۱۱۲.
- وزیری، ذبیح‌الله (۱۳۹۴). فرهنگ واژگان فارسی به سمنانی: گنجینه‌ای از واژه‌ها و اصطلاحات فارسی به گویش سمنانی. سمنان: آبرخ.

References

- Abolghasemi, Mohsen. (2001). *History of the Persian Language*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Bartholomae, C. (1904). *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Campbell, L. (2013). *Historical Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Christensen, A. (1915). *Le dialecte de Sämnān*, København.
- Christensen, Arthur. (2010). *The Semnan Dialect*. Translated by Ehsan Ebrahimian and Hamidreza Hasanzadeh Tavakkoli. Semnan: University of Semnan. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, Mohammad. (2013). *Typology of Iranian Languages* (Vol. 1). Tehran: SAMT. [In Persian]
- Haig, G. L. (2008) *Alignment change in Iranian languages: a construction grammar approach*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter.
- Henning, W. B. (1958). Mitteliranisch. In *Handbuch der Orientalistik*. Leiden: Brill.
- Hock, H. H., & Joseph, B. D. (2009). *Language History, Language Change, and Language Relationship*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Horn, Paul (1893). *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strassburg: Karl J. Trübner
- Javaheri, Mohammad Hasan, & Parviz Pezhom Shariati. (2008). *Dictionary of the Ancient Semnani Dialect*. Semnan: Abrokh. [In Persian]
- Kalbasi, Iran. (2004). "Archaic Linguistic Features in the Semnani Dialect." In *Collected Papers on the Semnani Dialect*, edited by Esmat

- Esmaeili and Mostafa Jabbari, pp. 297–302. Semnan: University of Semnan. [In Persian]
- Lecoq, Pierre. (2004). “The Caspian Dialects and the Northwestern Iranian Dialects.” In *Guide to the Iranian Languages*, Vol. 2: *Modern Iranian Languages*, pp. 489–515. Edited by Rüdiger Schmitt. Persian translation under the supervision of Hasan Rezaei Baghbidi. Tehran: Qoqnoos. [In Persian]
  - Majidi, M. R. (1980). *Stukturelle Beschreibung des iranischen Dialekts der Stadt Semnan*. Hamburg
  - McColl Millar, Robert & R. L. Trask (2023). *Trask’s Historical Linguistics*. Routledge.
  - Morgenstierne, G. (1960). Stray notes on Persian dialects II. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab*, 19, 73-140.
  - Naqshbandi, Shahram. (2003). “Some Phonological, Morphological, and Syntactic Features of the Hawrami Dialect (Paveh Variety).” *Linguistics Journal* (Institute for Humanities and Cultural Studies/Center for University Publications), 2(18), 94–112. [In Persian]
  - Oranskij, I. M. (1963). *Irankie jazyki*. Moskova
  - Oransky, I. M. (1980). *Introduction to Iranian Philology*. Translated by Karim Keshavarz. Tehran: Payam. [In Persian]
  - Oransky, I. M. (2007). *Iranian Languages*. Translated by Ali-Ashraf Sadeghi. Tehran: Sokhan. [In Persian]
  - Pezhom Shariati, Parviz, & Abdolmohammad Khalesi. (2013). *Teaching the Semnani Dialect*. Semnan: University of Semnan. [In Persian]
  - Pezhom Shariati, Parviz. (2004). “The Etymology of Several Ancient Semnani Words.” In *Collected Papers on the Semnani Dialect*, edited by Esmat Esmaeili and Mostafa Jabbari, pp. 101–146. Semnan: University of Semnan. [In Persian]
  - Pezhom Shariati, Parviz. (2007). “A Relic from the Transitional Period between Old and Middle Iranian Languages.” In *Semnan, the Land of Dialects: Proceedings of the First Research Festival on the Dialects of Semnan County*, edited by Esmaeil Hemmati, pp. 23–31. Semnan: Boostan-e Andisheh. [In Persian]
  - Pezhom Shariati, Parviz. (2011). “A Comparative Study of the Structural Features of the Semnani Dialect and the Middle Iranian Languages.” *Journal of Language and Literature*, 9(4), 83–105. [In Persian]
  - Rezaei Baghbidi, Hasan. (2010). *Old and Middle Iranian Languages*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

- Rezaei Baghbidi, Hasan. (2021). *History of the Iranian Languages*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Sadeghi, Ali-Ashraf. (1978). *The Formation of the Persian Language*. Tehran: Iran Free University. [In Persian]
- Sadeghi, Ali-Ashraf. (2004). “A History of Iranian and Foreign Research on the Semnani Dialect.” In *Collected Papers on the Semnani Dialect*, edited by Esmat Esmaeili and Mostafa Jabbari, pp. 289–296. Semnan: University of Semnan. [In Persian]
- Saussure, F. de. (1916). *Cours de linguistique Générale*. Paris: Payot.
- Schmitt, Rüdiger (Ed.). (2004). *Compendium Linguarum Iranicarum (Guide to the Iranian Languages)*. Persian translation under the supervision of Hasan Rezaei Baghbidi. Tehran: Qoqnoos. [In Persian]
- Seely, J. (1977). An Ergative Historiography. In *Historiographia Linguistica* (Vol. IV: 2, 191-206). Amsterdam: Hohn Benjamins.
- Sotoudeh, Manouchehr. (1963). *Dictionary of the Semnani, Sorkhei, Lasgerdi, Sangsari, and Shahmirzadi Dialects*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Stilo, D. (2012). Case in Iranian: From reduction and loss to innovation and renewal. In A. L. Malchukov & A. Spencer (Eds.), *The Oxford handbook of case* (pp. 700-715). Oxford University Press.
- Utas, Bo (2009). Iranian Languages as Gardens. *Iranian Journal of Applied Language Studies*. Vol. 1, No. 1, 142-160.
- Vaziri, Zabihollah. (2016). *Persian–Semnani Dictionary: A Treasury of Persian Words and Expressions in the Semnani Dialect*. Semnan: Abrokh. [In Persian]
- Windfuhr, G. L. (Ed.), (2009). *The Iranian Languages*. London. and NewYork: Routledge.

